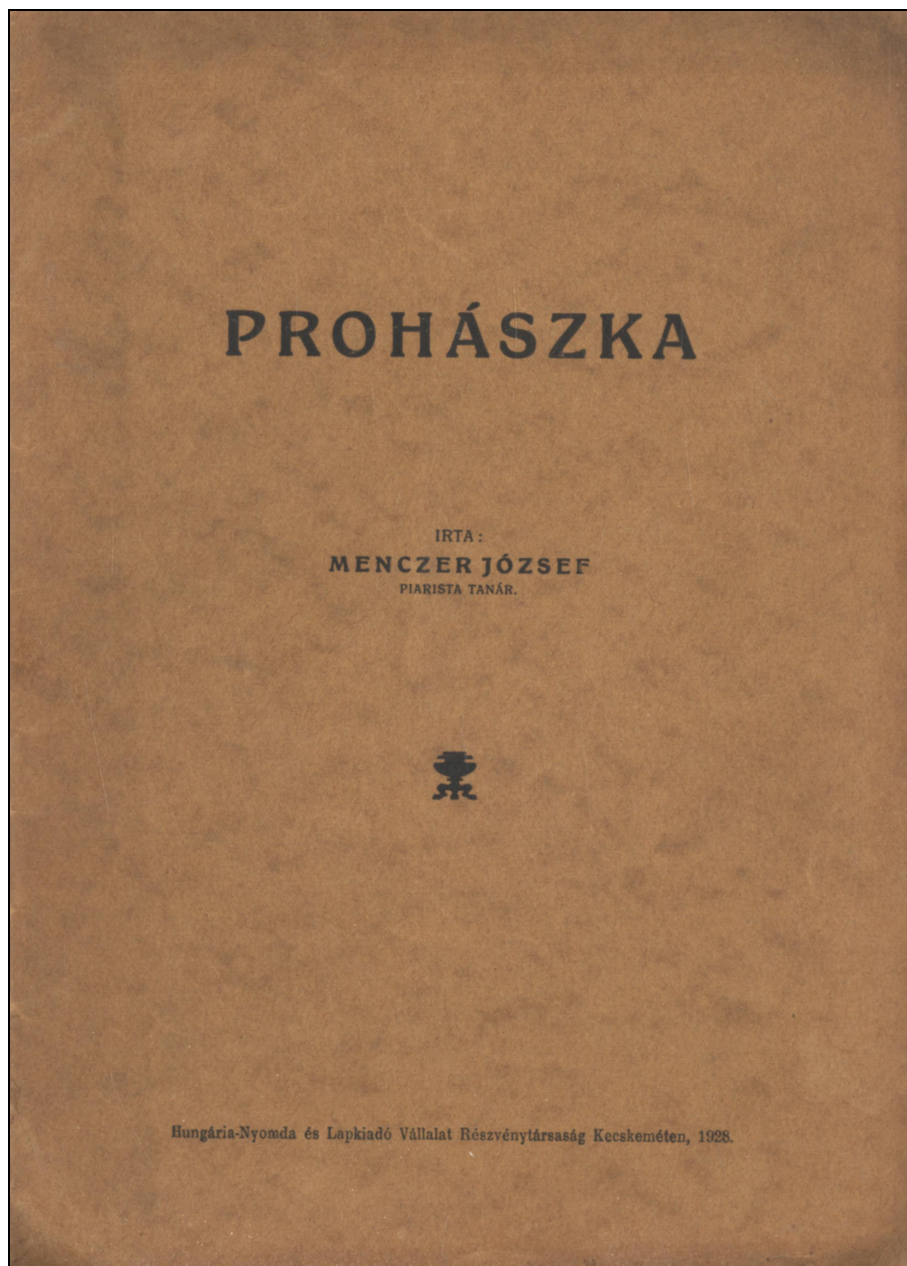

Menczer József

Prohászka

mű a Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár (PPEK)
– a magyarnyelvű keresztény irodalom tárháza – állományában.

Bővebb felvilágosításért és a könyvtárral kapcsolatos legfrissebb hírekért
látogassa meg a <http://www.ppek.hu> internetes címet.

Impresszum

Menczer József
(piarista tanár)
Prohászka

A könyv elektronikus változata

Ez a publikáció az azonos című füzet elektronikus változata, mely Kecskeméten jelent meg 1928-ban, a Hungária-Nyomda és Lapkiadó Vállalat Részvénytársaság kiadásában. Az elektronikus változat a Piarista Rend Magyarországi Tartománya engedélyével készült. A könyvet lekipásztori célokra a Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár szabályai szerint lehet használni. Minden más jog a Piarista Rend Magyarországi Tartományáé.

Tartalomjegyzék

Impresszum	2
Tartalomjegyzék	3
1. A magyar Sion Mózesese	4
2. A diadalmas világnézet	5
3. Konvertita nemzedék	7
4. Élő vizek forrása	9
5. A föld és ég szintézise	12
6. Új világ küszöbén	14
7. Az örök stílus könyvei	15
8. A nemzetnevelő	17

1. A magyar Sion Mózesese

Egyik szellemes publicistánk korunk lelki fejlődésével foglalkozva összeállítja, hogy kik ma a legnépszerűbb emberek. A sort kezdik a tudósok, írók, művészek: övük az akadémiák, felolvasótermek és múzeumok kicsiny, de válogatott közönsége; népszerűbbek a politika és államkormányzás Mussolini-féle típusai; világrészeket tart izgalomban a leghírhedtebb gonosztevők sorsa; egész világ beszél a sztárokról; de igazi világhisztériát váltanak ki az atléták és rekord-sofőrök.

A sor igaz, de mert egy kórtünet megállapítására készült, van benne valami megalázó. A Keyserling ma uralkodó „sofőr-típus”-ának homlokán az „emberméltóság sugára” kialvó félben van. Népszerűsége csak divat, a divat pedig könnyen detronizálja királyait. A népszerűség elve efemer szempont szögéből nézi az emberiséget; a közttereket keresi fel, hol nagy a zaj, mint a verebektől megszallt ligetben. Bezzeg elnémul a bokrok alja, mikor megjelenik fölöttük a sas; mert a sasoknak és a királyoknak tisztelet jár. Azonban kevés sas van a természetben és kevés király az emberek közt; bizonyára kevesebb, mint ahány motoros favorit körülöttünk száguldozik.

Ezért az igazság követel egy másik kérdést is, mely emberibb szempontból közelíti meg a társadalom lelkét: ki érdekli legmélyebben az embereket? Hiszen minden dekadencia mellett is megmarad az emberi lélek szentélyében az isteni szikra, melyből egyszer előtör az „Éden egy késő sugára”. A mai társadalom szíve is tud a divatos lelkesedés futótüzénél mélyebben lobbort vetni; mert ugyanaz a tömeg, mely az emberi szellem és képesség képviselőit oly furcsa glédába állította, ott volt Prohászka temetésén is, és nemcsak utcai látványosság kedvéért. Illetődött arca kifejezte, hogy most olyasvalaki vonul el előtte, akihez hasonlót nem fognak hírlapjai felfedezni. A födetlen fejek legemberibb tisztelgésében benne volt az atyjavesztett fiú bánata. Az ember – a hálátlanságon kívül – kétféleképp szokott fizetni jótevőinek. Akik tudományát, ezt az igazi emberi művet építik, azoknak Nobel-díjakat és koszorúkat nyújt, de keblére és sírjára csak annak borul, aki a lelkét szerette. Örök emberi igazság, hogy a legmélyebb érdeklődés a léleknek szól. Ezt bizonyította Magyarország népe Prohászka sírjánál.

Prohászkaiban Magyarország lelkiatyját vesztette. Elvesztette azt a férfit, aki a századfordulóban kilép az imádság magányából, mint az Ószövetség prófétái és lejön a magyar társadalomba. Arcán látszik, hogy a Sionról jön és Istennel beszélt. Látja a századforduló sötét csillagát, a hitetlenséget, mely örökségkép készül átszállni a következőre. Másfél századja kelt föl ez a fekete csillag a felvilágosodás kezdődő estjében, de mintha ottfelejtették volna, sőt újabb sötét sugarakat szótt bele a magyar égbe.

A magyar Sion Mózesese nem hoz kőtáblákat és haragot a szemében, mert ez nem az Újszövetség stílusa. Önhitt, merész, kíméletlen emberekkel áll szemben, kik nem fogadják be a kemény igét. Ez a nép régóta nem hiszi, hogy a hitigazságok az élet igéi, s a szikrázó szemekre csak grimasszal felelne. Ez az evangéliumi bozót, hová hiába esik a jó mag: a kételkedés tövisén fönnakad, vagy a gyávaság leplező árnyékában elsorvad. Elrontott, ferdegondolkodású agyvelőkhöz, eltépettszívű emberekhez emberi nyelven kell szólni. És szólni kezdett hozzájuk emberi nyelven: örölük. S a szent igéktől mit sem váró emberek felfigyelnek: íme egy pap, aki nem egy szentírási idézetnek magyarozatát beszél el fejünk felett, hanem a mi szívünkbe néz, és ott keresi a témát! Az az ember, aki most ott fönn áll, a mi részvevő embertársunk, ki érzi a mi fájdalmunkat: hogy nekünk valami hiányzik, hogy mi reménytelen kincskeresők vagyunk. – És észre sem veszik, hogy Prohászka már nem az ő mindennapi fájdalmukról beszél. Homlokán kigyúl a soha el nem száradó kenet fénye és ragadja őket ellenállhatatlanul a hit, az evangélium jó földje, az Isten országa és az ő szeretett Jézus Krisztusa felé. A Szentlélek fuvallata suhan a fejek fölött és érinti a szíveket. Nincs már bozót és útszéli tövis, hol vagy megfullad a mag, vagy a leplezett vallásosság dugdosott pincenövénye lesz. Új életkedv tüze csillog a Prohászka

konferenciáiról távozóik szemében. – Mindig az emberek ajtaján nyitott szívünk titkos bánataira, s mikor távozott, tárva hagyta maga után az Isten országa felé a kaput, hol maga járt előttünk.

Jó vezető volt. Ismerte a lelkivilág rengetegét. Bejárta a saját lelkének szakadékait és Dante részvétével nézte idegen lelkek poklát. Látott örvényt eleget; kutatta a bennünk végbemenő „fénylések és elsötétülések” titkát, a „belső életjárás finom ösvényeit” s mindenütt ott találta az Istent. Ő, kiből az Isten úgy lakott, mint egyikünkben sem, tudta, hogy a modern embert minden széthullás dacára „istenéhség” gyötri. Ezt az éhséget jött kielégíteni. Igeosztogató és lélekgyarapító munkájában Mestere isteni stílusára ismerünk. Nem is korának, hanem 2000 éves Egyházának volt hajtása ez a borókák közt nőtt sudár pálma, mely a meg nem felelő környezetben termette az „istenközelség trópusi világának” gyümölcseit.

Így áll Ő előttünk és még most halála után is mellettünk. Őt csak egyszer is hallani felejthetetlen élmény volt. Ha felütöm valahol Prohászkat, az első szavak után személyes jelenlétét érzem. Nekem azt mind az egyetemi templom szószékéről mondja. Hallom akcentusát, kísérem szárnyaló mozdulatait, amint kilendülnek és keblére hullanak. Látom beszédes arcát (a születő gondolat ihlete rajta) s mindez segít a megértésben.

Prohászka nekünk fogalom, és neve talizmán, mely erőt ad. Egy tekintet arcára rossz gondolatokat elűz. Azok közé tartozik, kiknek neve imádság közben jut eszünkbe.

Ez *nekünk* Prohászka.

De elkövetkeznek generációk, melyek az apostoli ihlet magyar kiválasztottját csak a történelemből ismerik, fejedelmi alakját csak márványba faragva látják s élő szava helyett betűkre lesznek utalva.

Milyen ez az *örök* Prohászka?

Prohászka történeti nagyságának jegyei közül kettő ötlük már most is szemünkbe:

1. kivételes szerepe a magyar lélek fejlődéstörténetében,
2. a prohászka szellem, mely arra hivatott, hogy mindig integráns része legyen a magyar lelkiségnek.

A következő lapok főleg ebből a két szempontból kívánnak Prohászkaival foglalkozni.

2. A diadalmas világnézet

A XIX. századra az emberiség mindig büszke lesz, de Prohászka nélkül átka lett volna a magyar léleknek. Az emberi jogok nagybecsülése, világot hódító tudománya mellett századok munkái törpülnek el, de egy végzetes hibája van. A forradalmaktól fölszántott lelkekben az új szellem hatása alatt földi berendezkedés indul meg s a szálakat, melyeket Voltaire meglazított, de eltépni nem tudott, most az emberek maguk kezdik elvagdogni.

Ebben a században kerül az európai szellemmel elevebb kapcsolatba a magyar is. Az ósdi maradiság letörik s általánossá lesz az építési kedv. A szélfordulást és napkeltét először a költővilág érzi. A magyar romanticizmus reggeli hangulata ad először kedvet a magyarnak. A magyar romanticizmus reggelében minden harmatcsepp nemzeti színben játszik. Széchenyi gazdálkodni kezd az elhagyott parlagon, a 40-es évek pedig a szabadság mámorában úsznak. A gyümölcs a század második felében érik, de felüti fejét a féreg is. Nálunk is mutatkoznak a század hiányai. Romanticizmusunk hiánya, hogy a magyar múltat az éltető katolicizmus nélkül támasztja fel. Nagy bajunk, hogy Széchenyinek nem akad társa, ki a lelki újjászületést sürgesse; és nagy baj, hogy éppen a magyar szabadság megszületésénél kirántották alóla az egyetlen biztos alapot, az államalkotó katolicizmust. Így aztán Széchenyi gazdasági politikája gazdaggá tett bennünket, de a szabadságnak és egyenlőségnek igen veszedelmes fattyúhajtása támad a legrosszabbul értelmezett liberalizmusban, mely ellenszenvet ébresztett a régi iránt. S a régi ebben az időben a katolikus Egyházat jelentette.

A XIX. század embere ideálokat akart cserélni. Kutató szelleme sok kincset halmozott össze s tudománya erős hitet támasztott egy új földi világ iránt. Uralkodó csillagzata a pozitív tudomány, ész és értés lett. S a tudósok nyomában csakhamar megjelennek a „korszellem profétái”, kik hozzáfognak egy új világ megteremtéséhez. Jelszó az ember szabad fejlődése, és minden újabb vívmány fegyver kezükben a szabad fejlődés ellensége: az Egyház ellen. A lélek pedig sorvad és szakadoznak a másvilági kapcsolatok. Réveteg szemmel, idegenkedve néz ez az ember a csillagokon túlra, „mint Götz fiacskája, ki nem ismeri meg apját a sok tanulás miatt.” Ez az ember még nagyobbnak érzi magát, mint a reneszánsz „félisten”-nemzedéke: az csak gögös és pogány, de ezt a tudás ateistává teszi.

A Szentírás neki nem Isten szava; s a helyett, hogy felütné, filológiai viták folynak, hogy a kézikönyvek a Szentírás első kéziratait a Vergilius-kódexek előtt, vagy után említsék. Még a mi Péterfynket is megérinti ez a szellem, s mikor meghallja, hogy Rómában Szent Tamásnak új kiadása készül, szinte sajnálja a kitűnő papírost. S Riedl Frigyes, ki megvallja, hogy katolikus, mikor Pázmánnyal kapcsolatban a skolasztikáról szól, nem tud róla mást mondani, mint: óraszerkezet, mely jár, de nem mutat semmit, nem érezné hiányát az emberi kultúra. Így még a legjózanabb fők is! – De az ember nem tagadhatta meg önmagát. Csakhamar jelentkezik a csömör. A rohamosan fejlődő tudományosság mellett a lélek csak tengődik, mint a pázsit, melyre követ hengerítettek; és hiába faragták ki abból a kultúra istenasszony szobrát, csak kő maradt az a fünek, mely napot kíván. A betegség jelei mutatkoznak a társadalmon. És ekkor a proféták tudós professzorokká vedlenek át és megjelennek a modern ember betegágyánál. Jön Wagner és azt mondja: hitre van szüksége a modern embernek, legyen hite a *művészet!* Beront a krisztusromboló Nietzsche és azt mondja, higgyen önmagában: legyen *Übermensch*. Jön az álmodozó Schopenhauer, megáll hátul a sötét Ibsen s megérkezik ide Tolsztoj. Muzsikruhájából árad az orosz puszták köde; és profétizálni kezd a kultúra átkos voltáról.

De ezek a proféták betegek. A maguk mérgét oltogatják a beteg szívébe, agyába; s disputába kezdenek a szenvedő ágya körül.

Ennél a betegágyánál ismeri meg a modern embert a mi Prohászánk. Nem disputál, hanem ráborul, mint a proféta a beteg gyermekre és lelket lehel bele. És azt mondja: Filozófok, mit spekuláltok? Egy kell a betegnek: élet! Életet adjatok neki!

A ti ideáljaitokon a halál jegye van. Ti büszkék vagytok a művészetre. Várjátok tőle, hogy sebeket gyógyítson és lelketeket emelje. Nézzétek Ibsent, mily nehéz problémákon véreznek el hősei, s mily szomorúan vonulnak le a színpadról! Ez a ti életetek! Mert vallás nélkül problémákat fölvetni tudtok, de megoldani nem. Vallás nélkül az irodalom az érzékiség „kovácműhelye lesz, hol minden szurtos inas és legény nyaggatja az ösztönfűjtatót.” Íróitok ma „szerelemben utaznak.” Halljátok Manzont? Ünnepelesen kijelenti, hogy jobb volna, ha az írók a könyörület, bocsánatadás, gyöngédség, felebaráti szeretet, önfeláldozás, hűség erényeire hangolnák a lelket, mint a szerelemre, mert abból szent meggyőződése szerint ezerszer több van a világon, mint kell. Ő írja a *Jegyeseket*, mit az öreg Goethe mindig tisztelettel vett kezébe, mert a műélvezeten kívül, jó gondolatokhoz segítette. Ti pedig áttelepítitek az irodalomba a Venus-hegy lakóit és Kirke disznait; és meglazítjátok az állatember szívében a tölgyfakérget: a szent fegyelmet.

Nem boldogít a merő tudományosság sem. A természettudomány „a földön jár, tovább nem mehet, többet nem mondhat.” Földízű marad akkor is, ha megszámlálja a világmindenség atomjait. Brutalitásunkat akarja igazolni s letörli homlokunkról az emberméltóság sugarát. És ami a legszomorúbb: ez a világnézet a világvégre mutat; refrénje: finis; napja az északi fény, mely hideg pompában és halotti csendben ragyog a jéghegyek mögött. Ennek a világnézetnek végső célja a halál megállapítása. A jégtakaró lecsúszik a pólusok válláról a trópusokra, a haldokló király hermelinjébe burkolózik, és megszűnik az élet. Kifűjják a gyertyát és sötétben maradunk.

Nem pótolja a vallást a filozófia sem. A filozófiában emelkedik az emberi szellem a legmagasabbra, de korlátaiból kitörni nem tud. Tündérpalotát épít szellemisségének, mely áll, míg valaki észre nem vesz egy végzetes hibát az alapban, és halomra dönti az egészet. A filozófia története egy mauzóleum, hová minden század elhossa a halottjait, az ember pedig leül a templom lépcsőjére és eljátszogat a holtak emlékeivel.

Az új ideálok tehát nem segítenek, de nincs is szükség új ideálokra; ez egyik főgondolata Prohászkanak.

A kultúra más környezetbe állít, de nem változtat az élet lényegén. Villanyvilágítás mellett sem nélkülözheti lelkünk azokat az igéket, melyek a katakombák olajmécsesei mellett elhangzottak. Ezeket nem lehet tőlünk elvenni s művészettel, öncélú tudománnyal vagy filozófiával pótolni. Lehet, hogy a megszokottság a régi ideálokot rozsdafolttal vonja be, de ez nem jelenti azt, hogy hasznavetetlenek. Kiüt a rozsdá a damaszkuszi pengén is, de nem dobják el. „Ezt tűzbe, azokat a modern gondolkodás áramába kell dugni” és új fényt kapnak.

A századforduló prófétái a modern embernek új ideálokot keresnek, Prohászka pedig az örök ideálokot fejezi ki modern stílusban. Új csiszolást ad az örök szent igéknek, mint egy megunt Kohinoor gyémántnak. A kő ugyanaz, de a ragyogás pompásabbnak tetszik. A kereszténység nem a múlté; és a legmodernebb ember is lehet mélyen keresztény. Minden ember élni akar, azok a világnézetek pedig, melyeknek káoszában áll a mai ember, a halálról beszélnek. A halált csak egy győzi le, az a diadalmas világnézet, mely már itt a földön egy örök világrendbe kapcsolja be az embert. Egy erkölcsi világ gyökérszállai nyúlnak belénk. Idelelni összedőlhet minden, ez az isteni világrend akkor is biztosabban áll, mint Ptolemaios kristályszférái. – A világnézetek tengeréből mint izzó nap emelkedik ki ez a Prohászka-féle idealizmus; s az evangéliumi élet, a szent élet új beállításával a hitigazságokban újra az élet igéit ismeri fel a modern ember.

3. Konvertita nemzedék

Prohászka vonzó szépségében mutatja be a keresztény világnézetet, de azt akarja, hogy ezt a modern ember önként válassza. Nem bocsátkozik vele vitába, nem lép fel Pázmány nehéz fegyverzetében; hiszen neki nem elszakadtakat kell visszahoznia, hanem kihűlt kedélyeket felmelegítenie. A heretikusban a hit szenvedély, Prohászka embere pedig a hideg gőg betege. Itt lelki vezetőre van szükség, nem vitatkozóra. Prohászkaiban mindig élt az az apostoli optimizmus, hogy a lelkiség isteni szikrája soha ki nem alszik az emberben. Tehát ezt kell fellobbantani, hogy a kegyelem munkája meginduljon a lélekben.

Részvétellel látja, hogy a tudományára és művészetére annyira büszke ember arca elborul, mikor a halálra gondol. Mert az a világnézet, melynek gyökerei a földből táplálkoznak, minden színpompája és gazdagsága mellett sem teljesíti az ember leghőbb vágyát: nem ad halhatatlanságot.

Ennek a felfogásnak teremtéstörténete az elmúlás dala:

Az ember feljő, lelke fényfolyam,
A nagy mindenség benne tükrözik.
Megmondhatatlan kéjjel föltekint,
Merőn megbámúl földet és eget;
De ifjúsága gyorsan elmúlik,
Erőtlen, aggott egy-két nyár után,
S már nincs, mint nem volt, mint a légy fia.
Kiirthatatlan vággyal, amíg él,
Túr és tünődik, tudni, lenni tör;

Haladó kézzel halhatatlanul
 Vél munkálkodni és mikor kidőlt is,
 Még a hiúság műve van porán,
 Még kőhegyek ragyognak sírjain,
 Ezer jelekkel tarkán s fényesen
 Az ész az erőnek rakván oszlopot.
 De hol lesz a kő, jel s az oszlopok
 Ha nem lesz föld s a tenger eltűnik?
 Fáradtan ösvényikből a napok
 Egymásba hullva, összeomlanak;
 A Mind enyész és végső romjain
 A szép világ borzongva hamvad el;
 És ahol kezdve volt, ott vége lesz:
Sötét és semmi lesznek: én leszek,
 Kietlen csendes, lény nem lakta Éj.
 (Vörösmarty: Csongor és Tünde)

Tehát az az ember, aki oly műveket alkot, mint a Sixtina Madonnája, a kölni dóm, Tannhäuser, Divina Commedia, Faust, Vörösmarty lírája, csak annyi, mint a „légy fia”! Egyforma sorsra jut az állattal, melyet problémák nem gyötörtek s ösztöne a tó vizénél tovább nem hajtott! – Ennek a sötét gondolatnak ellentmond szívünk és eszünk. Az ember halhatatlanságra vágyik, de nem a faj, hanem az egyén halhatatlanságára. Ez építeti a piramisokat, erről énekel a költő, mikor a „monumentum aere perennius”-t emlegeti; ennek reményében búcsúznak a haldoklók az élőkől. „Minden, ami itt szép, igaz és jó, egy elfojtott életnek várakozási stádiuma. Egész földi életünk a várakozás jegyében áll. Mindenütt készülődés folyik s ahova pihenni leszálnál, onnan fölrebentenek.” Az ember előbb-utóbb „a földi boldogság ligeteiben nem paradicsommadárnak, hanem költöző fecskének bizonyul”; úgy érzi magát, mint a madár, mely süllyedő szigetre száll le s most sóvár szemekkel néz szilárd pont felé. „Minden, ami itt körülöttünk van, nem arra való, hogy ide kössön, hanem hogy vágyat ébresszen bennem egy mérhetetlen világ iránt”, melynek ez csak halvány visszfénye. A természet, művészet, tudomány, technika ki nem elégíti a lelket, hanem az Isten felé mutat, „csupa útjelző tábla, mely azt hirdeti, hogy egy jóélet-távolságra van a haza, a község, ahová a lélek való.” Ez a lélek természetes szava, mely jobban kielégít, mint „a végleges sötétség semmiségébe mélázó tekintet.” Mi túlsó partot, zöld pálmás ligetet keresünk; s ez a szebb világ épp oly erővel vonz, mint édes anyánk muskátlis ablakai. Ebben a gondolatban érezzük nemesi származásunkat; hogy mi „hegyi lakók” vagyunk s itt nem vagyunk „otthon” akkor sem, „ha a földön mindenütt csalogányliget bokrosodnék.” Ezt sugallja fű, fa, virág, ez a sóvárgás szól Beethoven szimfóniáiban s szívünk őszintén meghallgatott vágyaiban. Ha ez csupán álom, akkor elkíváncozásunk, istenéhségünk, reményeink csak „lenyelt gyémántok, melyek szétszelik porhüvelyünket.” –

Ilyen gondolatsoron vezet végig Prohászka s a modern ember ámulva veszi észre, hogy lelke liberális-racionalista átfestésén átüt az elfeledett Krisztus arc, az *amima naturaliter Christiana*. Az első pillanatra megdöbben, mint az *Álomország* utasai az Aja-Sofia kupolája alatt, mikor meglátják a mohamedán arabeszk alatt az ősi beégetett töviskoronás Krisztus-arc körvonalait. Kezdetben kellemetlen érzéssel állapítja meg, hogy ez a „szomorú, világtalan arc minden felett győzedelmeskedik.” De aztán megindul feléje, mert belátja, hogy problémáinak örök megoldása csak Őbenne van. A kultúra csak eszköz az ember kezében, nem cél; szolgál, tehát úr nem lehet. Kutató szelleme nem boldogul, ha a napon kívül keresi a világító forrást. De különben is, mi lesz a sorsa azoknak, kik Krisztussal szemben állanak? „Zeusz a múzeumba kerül, Afrodite a szemetesládába. Az élet is meghal, hiába cifrázzuk, aranyozzuk, az élvezeteink is halálszagúak.

Hiába hencegünk pogány erőnkkel, mindig keresztül üt rajta a nagy fájdalom. És ha nem is gondolunk rá, a tüskekorona akkor is ott lappang a fejünk felett, érik, megnő, végül is úrrá lesz felettünk ...” Ezek egy demi-monde szavai, de elmondhatja más is. Ott van Ő lelkünkben: hol biztató tekintetével, hol töviskoronás szomorúságával találkozunk. Ragyogó arca áttüzel lelkünkön s átszővi sugaraival, mint a nap a sötét felhődrapériákat.

Ezek a belső megmozdulások fölverik a lélek csendjét s a „thyrzus és kereszt” közt ingadozó ember gondolatai ott rajzanak Krisztus körül, mint megriadt galambsereg a templomtéren. Nyugtalan lelke már nem tud szabadulni a vonzástól, ledobja terhét, belép a templomba és az Eucharistia előtt mondja el imáját: „Ó Krisztus-arc! Homályban állunk; a sötétség végtelen perspektívái nyílnak körülöttünk. Mit nézzünk ki belőlük? A lét érthetlensége, a feleletek káosza, a találgatások zürzavara ránk erőszakolja a kétséget; az pedig sötét éj! A foszforeszkáló intelligenciák képtelenek ezt az éjt megvilágosítani; lidéretüzek ők; posványba visznek, vagy céltalan hajszába ingerelnek. Ez éjben légy te a mi víziónk, dicsőséges és szép Krisztus! Halljuk a zürzavarnak éjében a küzdő, törtető génuszok harci kiáltását; mely azt üvölti: keressük a jobbat! De mi azt feleljük: *éljen a legjobb* s leborulunk előtted s imádunk téged!”

4. Élő vizek forrása

Prohászka elsősorban az apostolok utódának tekintette magát. Főműve, hogy egy generációt átlendített a holtpontra s a megrekedt vizeknek utat nyitott a tenger felé. De mi mint ránkmaradt ereklyét, nem kevésbé becsüljük ennek az apostoli munkának melléktermékeit: az ő írásait. Szent Pál apostoli levelei ezek a XX. századból keltezve.

Prohászka minden könyvének közös címe ez lehetne: Élő vizek forrása; előszava pedig: „Ez a könyv lelki-olvasmány. Él ugyan az irodalom eszközeivel, de nem irodalom a célja, hanem a lélek.” Aki Prohászka munkáiban csak irodalmi művet vél kezébe venni, az körülzaladja a királyi várat, és nem néz be termeibe, kincstárába, nem gyönyörködik a perspektívákban, melyet tornyai kínálnak. „Aki átfut a könyvön, azon átfut a könyv is, elhagyják egymást, mint a szembeszaladó gyermekek.” Aki a lelki olvasmányban irodalmi élvezetre vágyik, „üres diók” maradnak kezében, viszont a „legbelsejéig nyitott lélek” a legegyszerűbb szóból is „istenitudományt szívhat magába.”

Prohászkat olvasva az első sorok után kiáltjuk a Széchenyit elemző Keménnyel: Numen adest! „Láthatatlan szemek néznek szívünk redői közé” s kényszerítenek őszinte vallomástételre. A mindent kritizáló és a maga araszos méreteihez lerántó újságolvasó ember most „erős markolást” érez, erős szárnycsapások emelik ki saját okossága kicsinyes fészkeből és kényszerítik, hogy kilépjen egy nyomot tapodó gondolatainak szűk köréből. Végtelen perspektívák tornácaiban találja magát, honnan szabad tekintet kínálkozik a „mindenség párkányáig”. A csillagvilág miriádjairól lehull a kék fátyol-lepel s e rajzó világ fölött árasztja fényét az „örök Szeretet” napja. – Nem filiszterléleknek való látvány! Ezek be is csukják az első sorok után és visszatérnek a reggeli lapjukhoz.

Aki „kitárt kebellet” fogadja e sugárözönt, királyi élvezetben van része. Először megkapja az író eredetisége: a tudás, költészet, fantázia, filozófia, finom ész sajátos játéka, mely szemügyre vesz ásványt, növényt, harmatcseppet a virágkehelyben és kavicsokat a patak partján, megcsodálja a nap búcsúzkodásának fejedelmi pompáját a párkányi hegyek mögött– és az est lélekébresztő csendjében várja a belső világ választát. „Aranyos szálak rezdülnek meg a gondolkodó lélekben, mint az őszi napsugárban szoktak kifényesedni a pókhálósálak s valamint ezeket kinyújtja az őszi fuvalom, úgy húzódnak azok is túlvilági magasságokba. Az emberi szellem maga az az aranyos szálú pók, mely amerre jár, mindenütt beleköt a földbe, hogy áthúzza fonalát az égbe, beleköt virágba, faágba, bogárba, beleköt sziklába, csontba, kövületbe s

mialatt húzza a szálát, fölér vele a metafizikai gondolatok magaslataira s a szálnak másik végét azokba akasztja bele.”

A tárgyak e „felső” megvilágításban sajátos reflexet kapnak és hívnak közelebb. Egy nagy szellem agyán keresztül nézzük a világot s ámulunk a legközönségesebb életjelenségek tartalomgazdagságán. Most értjük, hogy a világ mértéke a lélek. A kakukkfű, mely mellett elmegyünk, leveti fátyolát s többet mond, mint teológusok vaskos kötetei. *Élő vizek* partján jár Prohászka, hol a habok lágy zsolozsmája zsong s füzért gyűjt Neki a parti csigákból; ő pedig kagylót szed a fővényen és hallgatja a végtelenség morajlását, aztán távoli hegyek kékje hívja a magasba s mikor a tölgyerdő smaragd mozaikján táncoló napsugár játékát figyeli, akkor is Rá gondol és sóhaja száll Feléje, mire a választ suttogva hozza a szellő az erdő mélyéből.

Ez az előadásmód „a lélek belső életjárásának finom ösvényeire” tereli a figyelmet és arra kényszerít, hogy az „olvasottakkal tüstént szembesítsük cselekedeteinket, sőt egész karakterünket.” Az író ott áll mellettünk és figyeli arcvonásainkat, megállít, megérint, emlékeztet életünk titkos perceire, rámutat lelkünk rozsdafoltjaira, rejtegetett zugok sűrűjét megzörgeti, megforgatja a tavalyi avart, bejárja az érzés és gondolatvilág labirintusának egymásba torkolló folyosóit és ablakot tár füledt szobákon.

Néha ízről-ízre haladva, „ássa meg a szavak mélyét”, másszor meg víziók és analógiák rakétáján röppen gondolkodásmódja történelmen és világokon keresztül. Ilyenkor még a legelvontabb fogalomvilág ábrázolásában is harmatos képek villannak fel előttünk, melyekben az élet elevensége lüktet. – Íme egy mesteri vázlatgyűjtemény az *Élő vizek* tájairól: „Mennyi szeretet ömlik el a tavaszon, mikor a tél merevsége lazul, ébrednek a természet titokzatos erői s mindenütt új élet fakad. Mikor a dombok bársonyos szépségbe öltöznek s az ifjú gyepek, az erdő májusi zöldje mint fejedelmi palást borul a hegyek vállaira. Vagy mikor az Úr a földeken esőt hullatva, áldva jár. Mikor csíráztatja a vetést, ezt az évente visszatérő csodálatos kenyérmegújulást. Mennyi szeretetről beszél az este, az alkonyi harmat, melyben éjszaka fürdik a rét és az erdő. És az újranyíló reggel, a fák és bokrok csillámló harmata, az ezernyi finom pókhálószöttek, mely ezüstözve veri széjjel a napsugarat. És a hanyatló fénykorong a csendes órán, mikor hatalmas színekamrából az ég alján hosszú sávokban kirakja a nap a bíboros, violás, tüzes, aranyos fátyolszöveteket s a hullámzó színtengeren a felhőpárkányok mögé hanyatlik a nappalnak forró ábrázata. Mennyi törtetés a füvek, a vetések növényében, a rügyek duzzadásában. Micsoda félelmetes erővel húzza fel a nap a bokros sűrűből az erdőnek törzsökös óriásait, hogy kinőjenek onnan és beleágazzanak az égnek kék teljességébe. Mennyi mozgás a szelek és viharok, a fellegek és esők járásában, e zivatarszárnyakon nyílsebesen utazó vitorlások vonulásában, a villámok vonaglásában, az ég méltóságos morajában, a záporok susogásában, a kavargó hópelyhek karácsonyi táncában.

Mennyi lendület a futó patakokban, az Alpok zuhatagaiban, a Niagara siketítő bűgésében, félelmetes vízomladékaiban, a Nílus árjának szélesritmusú lüktetésében. Mennyi a tengerek örök nyughatatlanságában, viharverte vízcsúcaiban, dübörgő mélységeiben! És a földnek, a csillagoknak szédítő forgolódásában, egymás köré hajított végnélküli kavargásában a mindenség határtalan párkányáig.” (*Élő vizek* forrása, 31–32. l.)

Prohászka megteremti a lelkiélet költészetének stílusát. Micsoda utat tett meg a magyar nyelv, míg Pázmánytól Prohászkaig jutott! Pázmány nyelve a „közügy hangos stílusa”; páncélban jár s ez a páncél megcsikordul néha nyelvének imádság-köntöse alatt is. Talán több az érce, mint az olaja. Berzsenyi szavai egy titáni méretű világ ablaknyílásai; „jégalpesek”-re nyílnak, melyek körül az „aether Uránjai rendre keringenek.” Vörösmarty nyelve pompázó, mint a keleti ruhák. Ez a nyelv ruhája az érzelemnek. Mikor a költő homloka borong, ezek a pompás szavak, mint fekete zászlók, lengenek és halotti pompát adnak a fájdalomhoz, mikor derült a lelke, menyasszonyi díszet öltönek és hullanak, mint fehér mirtuskoszorúk. Prohászka szavai egy más világból gyűjtötték tartalmukat. Egyszer drágakövek, melyeken a gondolat tengelye jár, máskor meg arany és kristálykelyhek, melyekbe a lelkiélet hegyi borát szűrte: „élet-eszencia”, a

természetfölötti valóság íze van beléjük sűrítve. Vannak aztán szavai, melyeken „átégnak a Krisztus-szemek sugarai”, olyanok ezek, mint a vékony fátylak, melyeken „áttüzel ránk az imádandó Krisztus-lélek.” E szavakban oly közel jön hozzánk az „élet”, hogy „leheletét érezzük” és utána nyúlunk. Ilyenekre mondja Emerson: „Vágd meg a szókat s véreznek, csupa véredény, oly elevenek!”

Ebből a hangból kevés van a magyar irodalomban; a lelki világnak erre a tájékára ritkán vetődött magyar költő. Járt itt a „lángoló, de tárgyat nem lelt indulatok” költője, Kölcsey s a „báj fátyolába” takarva hozott néhány drágakövet a magyar költészet kincsházába. Szeretett bolyongani a partjain Vörösmarty is az alkony violás fényénél, mikor már „feketednek az ormok” s „lassan zeng körül a fénylő világok ezrede”; ilyenkor emelkedik lelke a Végtelen felé s „magas képzelmekek forog a nagy időben”. Kemény is elindítja hőseit ebbe a világba, de csak abba a tartományba jutnak el, ahol a démonok laknak. Petőfi pedig a legviharosabb tájain szedi tüzes pipacsait, melyek közé odatúzi a szeptembervég halvány színeit is.

Nem hiányzik a magyar irodalomból a „mélytengerek világa”, de Prohászkaig nem volt írónk, ki mindent „sub specie aeterni” néz s tárgyaira az örök Világosság egy-egy sugarát ejti. Prohászka abban a világban érzi magát otthon, melynek csak partszegélyét járták meg költőink. Az ő lelkén nemcsak *tükröződik* Isten képe, hanem *meg is közelíti* valamiképp már itt a földön azt a *láthatatlant*. „A kedves természet mosolygó virányairól, az élet tarka játéktáiról elverődik a kontempláció félelmes, isteni sivatagaiba, hol a természet csak kongó, visszhangzó, mély magányt talál sziklacsúcsokkal, melyek az égbe nyúlnak s mélységekkel, melyek más világok alagútjainak látszanak, de fölséges rideg magányban a lelken víziók tükröződnek, melyek édességéért elviselik a környező valóság fanyar vigasztalanságát”.

Íme egy dantei táj a másvilág előcsarnokaiból, melyben a misztikus lélek istentsejlő csendje ünnepel! Ezekben a víziókban „ránk száll a szférák félelmetes csendje, hol az örökkévalóság szárnyuhogása sodorja a percnyi emberéltek millióit”.

Így pótolja Prohászka a misztika elmaradt magyar irodalmát a XX. században! Ez a misztikus szemlélet besugározza egész világnézetét és kulcsot ad egyéniségéhez. Ebben együtt üdvözölhetjük a költőt, szónokot, filozófust, tudóst, nemzetnevelőt és a Lélektől vezetett váteszt. Ez az égfelé való orientáció kiemeli könyveit a sorból és el fogja juttatni későbbi generációk kezébe, mert az irodalmi ízlések fölött elhaladva nemesen kielégíti és inspirálja az embernek egy mélyen gyökerező érzékét: a *metafizikai hajlamot*. A metafizikai hajlam nem az a keleties magyar álmodozás, melyet az akácfa árnyéka inspirál, hanem a belénk nyúló szellemi világ gyökereinek kivirágztatása. Tapogatózás a lét, az élet, a világ az ember, erkölcs végső forrása: az istenközelség világa felé. Ezt a vágyunkat még senki sem tudta úgy kielégíteni, mint Prohászka. Filozófusaink biztosabban járnak az ideák világában, költőink többet hoztak felszínre az emberi lélek titkaiból és homályos sejtelmeiből; árpádházi szentjeink égő szeretettel hervadtak el a mennyei jegyes keblén, de senki sem akadt, aki az emberi gondolatvilág határain túl is emelkedve több hírt hozott volna nekünk az istenközelség világából. Azokban a régiókban jár legszívesebben, ahol a gondolat szárnya már a másvilág kárpitját súrolja, s mikor lelke eltelik az istenközelség édességével, visszanéz a mi világunkra s a két világ együttszemlélése diadalmas érzéssel tölti el, melyre nincs szó a magyar nyelvben: ez az ő *világfölényessége*. De nem taszítja el magától a földet ekkor sem: „Olyan lények vagyunk, – mondja – akik a kozmosz mélységei és a hullámzó kalásztenger közt repülünk. Gondolataink a végtelenbe vesznek és kezünk a mező kalászaival játszik”. Akármilyen messze is jár a mindennapi gondolatoktól és gondoktól, nem téveszti szem elől a kalásztengert: *az életet*. Hiszen az élet az ő gondolatainak tengelye; az élet, mely megsejti a harmóniát a föld és az ég között: *a szent élet*. Ez a legzengőbb szava, melyet mindig megcsendít, mint egy szonáta témáját.

Prohászka világnézete *theocentrikus*. „Lelkünk minden mocnásában isteni szándékok csírát teszi munkálkodóvá s minden tettünket a természetfölötti légkörébe vonja. Minden szeretetünk, minden törekvésünk Krisztusé leszen, baráti, rokoni, szülői, hitvesi, gyermeki

szeretetünk, szülőföld- és hazaszeretetünk *Krisztus lélekszíneibe* öltözik”. Ennek az életnek mintáját élte elénk, és az *Élő vizek forrásában* is ennek a természetrajzát hagyta ránk. Ez a könyv, mely nem írva, hanem *élve* van (Schütz), utolsó vallomása, önéletrajza és lelki tükre.

Az *Élő vizek forrása* a misztikus lélek földi révbe érkezése. Fölötte az „Isten lelke” lebeg és „az ember nemismert világnak érezi nyomását”. Prohászka Istent itt már egész a „közelből” hallja. Érti, hogy szemei reá szegeződnek a „szavak fátyola” mögül, s ott áll Ő mint a lélek jegyese „nézve az ablakon, nézdelve a rostélyon át”. E könyv szavaiból a kegyelmi élet melegsége árad. Itt valóban ki kell kelniünk magunkból, hogy a mi „fakó megértéseinket” hátrahagyva a szavak mögött csak a krisztusi élményt keressük s rögtön tett értékű elhatározással fogadjuk. A Prohászka-féle olvasmány célja a tett. Tettekre kész olvasókat vár; az ő sorai csak a „cselekvés praeludiuma”, melynél a lélek „starthoz áll”. Aki csak olvas, megért és helyesel, az még nem Prohászka embere. Prohászka nem lelkes olvasókat, hanem cselekvő embereket vár. Az evangélium szelleme nem filozofálás vagy ellágyulás, hanem élet, és nem is csak életprogram, hanem a talentumokkal való elszámolás.

Íme a mi Prohászánk, kit a Gondviseléstől kaptunk, „hogyan életünk legyen”! Itt járt közöttünk nem az apostolok ráruházott hatalmával, hanem érettségünk lángoló szeretetével; rámutatott lelkünk nagy értékére; emberméltóságunkat megvédte akkor, mikor a tudomány összefogott, hogy brutalitásunkat igazolja; visszaadta a XX. század emberébe a gerincet: a hívő világnézetet; a megtérőket elvezette Krisztushoz, aki az Anyaszentegyház szentélyében trónol, és szót adott a szánkba: újra fogalmazta a régi igék értelmét; nemcsak megszerettette a lelkivilág szépségeit, hanem megtanított róla beszélni is.

5. A föld és ég szintézise

Az agave száz évig gyűjti az olajat és a napsugár színeit, hogy egyetlen királyi virágát megteremje, aztán elpusztul. Prohászka a magyarságnak azon a fáján nőtt, mely csak egyszer virágzik. A lelkiség ilyen tropikus szépségű kivirágzása több mint amennyit a magyar talajtól, temperamentumtól várhattunk volna: benne előleget is kaptunk, de több Prohászkat nem remélhetünk. Két örökséget hagyott ránk: egy remekbe élt életet és a „második Prohászka”-t – mint Schütz Antal nevezi *Összegyűjtött Munkáit*.

Mit fog kezdeni velük a magyarság? Egyik sem múzeumba való tárgy, mit néhanapján megnézzünk és eldicsekszünk vele, hogy a mienk. Prohászka mindennapi használatra való.

Ezen a ponton a mai embernek némi nehézségei támadnak. Szerinte Prohászkat még olvasni is nehéz, hát még élni! A nehézségeket egyrészt magában érzi, másrészt a jövő kilátásai vetik eléje. E problémák három változatban fogalmazhatók meg:

1. Prohászka annyira hangsúlyozza a szellem uralmát az anyag fölött, amennyire az nem valósulhat meg.
2. Az előttünk kibontakozó új világ egyenesen Prohászka idealizmusa ellen indul.
3. Témáit annyira átszövik az aktuális vonatkozások, hogy könyveinek érdekessége ezekkel áll és bukik.

E problémák közös tövön fakadnak: mind a három a földies gondolkozásmód felesleges aggodalma. Prohászkat ismerve, előre kimondhatjuk, hogy „a derék nem fél az idők mohától.” A baj nem Prohászkaiban, hanem a korban van. De a felelet elől nem térhetünk ki, sőt a Prohászka körül felmerülő problémák vizsgálása gyümölcsöző, mert egyéniségének újabb értékeire bukkanunk mögöttük. Az első „probléma” a legközelebb fekvő: a jelenből szól hozzánk.

A modern ember ezt a földet nagyon megszerette. Természeti szépségeit felkutatta a sarkvilág jégmezőitől a Zambezi-vízesésig, hegyeit megmásztta s a tengerfenék titkait leleplezte. Gépeivel körülrepüli, hanghullámaival láthatatlan fátyolba szövi a „kerekarcú” földet. A középkort már-már elfeledte s íme most eléje áll egy sötét férfiú és ráivall: *Kyrie eleison!* – A

modern ember testével védi műveit és apológiát tart kultúrája mellett. Édes otthona ez, és nem hajlandó a „világ játszótereiről elverődni a meditáció magányába.” Bizonyítja, hogy tőle az Úristen nem kívánhat sokat, nem kérheti e világért cserébe a lelkét. A középkort visszahozni nem lehet. Néki szüksége van a rádióra, repülőgépre, a technika vívmányaira, ő lelkesedik Beethovenért és izgalomba hozzák a stadionok küzdelmei – s mindezekért cserébe mit adhat Prohászka?

Prohászka megnyugtatja, hogy mindezekért ő is lelkesedik, s nem azért jött, hogy megfossa az embert győzelmi jelvényeitől, hanem hogy koronát tegyen a fejére. Örömmel látja, hogy az ember milyen nagy lépésekben hajtja lába alá a földet és viszi diadalra az isteni parancsot: uralkodjatok a földön! – de nem akarja, hogy a földnek csak koronázatlan királya legyen az ember, még kevésbé, hogy önmaga tegyen a fejére koronát, hanem forduljon ahhoz, „kitől minden hatalom vagyon!” Országoljon itt, de ne feledkezzék meg „koronájáról.” –Ezt akarja Prohászka megértetni a modern emberrel, mikor kézen fogja és Taginaebe vezet, hol ciprusok és tujafák közt emelkedik Cassiodornak, Theodorik hatalmas aszkéta miniszterének kolostora. Ide menekültek a haldokló klasszicizmus esthomályából azok, kik a kereszténységben látják az új napot. (Diadalmas világnézet XIII. fejezet).

A kert közepén forrás szökell s márvány padok állnak köröskörül; vadrózsák fonják egymásba karcsú hajtásaikat s árnyékot vetnek egy durva domborműre, mely Szent István megkövezését ábrázolja. E forrás mellett ül Valéria, a nápolyi patrícius leánya fehér ruhában, s feje köré a repkény fon ingó koszorút. A leány kezében papirostekercset tart, Hector búcsúját, Andromaché fájalmát olvassa – és sír. Két hatalom küszködik benne: az egyik a csillagok, a másik a virágok felé húzza. Keresztény, de római is. Eljött ide, de a szíve majd megszakad. Az önmegtágadás, lemondás, fájdalom, tövises vallása hervasztja lelkében a virágok, napsugarak világát s lesben állnak minden öröme, mint az a sötét vértanúkép a rózsák mögött. Érzi, hogy a föld gyermeke, akinek kell a kéklő ég, a fehér márvány és a piros rózsák.

S most mindezt elvesztette ...

Íme az örök ember kételyei, kinek választania kell a sötét Krisztus-kép s Homér szép világa: Isten és a világ közt!

Ez elé lép Prohászka és mondja: Valéria, ki mondta, hogy hervaszd el rózsáidat, üzd ki rózsaberkedből csalogányaidat, aztán húzz csuklyát és ne nézz föl, mikor arcodba csap az illatos mirtus ág?

Nézd, én szeretem a természetet, ezt a szép világot, de ez *nekem nem elég; nem elég!* Te égsz Itáliáért, pedig napja kihűl, virága elfonnyad s színpompája éjbe vész. Te a hervadó szépség fátyolán s az esti alkony színes felhőin akarsz világot építeni. Pedig nekünk maradandó városra van szükségünk. Én mást mondok neked: virágot, napsugárt, éjt, életet, halált, eget és földet foglalj össze; éld át, kiáltj föl szépségükön, de szolgáljanak lépcsőül egy igazán szép, bensőséges életre! Valéria, töröld le könnyeidet s úgy tekints a virágokra, hogy a csillagokról meg ne feledkezzél!

Valéria, te modern ember, használd kultúrad, élvezd művészedet, filozófiád, de ne felejts el élni! Ne felejtsd el, hogy lelked mindennél többet ér; egy szent élet több mint akadémiák tudománya: mert mit használnak az embernek, ha az egész világot megnyeri, lelkének pedig kárát vallja! –

Prohászka Krisztus-képet akar a rózsák közé állítani, de az ő Krisztus-képe nem komor. A föld és az ég szintézisét akarja megalkotni, de úgy, hogy felül legyen az ég és lent a föld. A lélek második helyet nem tűr meg. E két világ nem összeegyeztethetetlen, ha „lelki magatartásunk nem téveszti el a Végtelent”. Sőt odaszól a lelki embernek is: „Fölöslegesen szegényíti magát az, aki az Isten iránti szeretetét azzal akarja növelni, hogy a teremtményektől megvonja szívét. Isten szeretete nem fosztogató erő, Jézus nem irtani jött közénk. Aki a földiek szeretetének kiirtásával akarja szeretni Krisztust, az akár lekopasztaná koszorúját az illatos kelyhektől, mielőtt az Úr lábaihoz tenné”. Prohászka megbecsüli a földet, mert az Úr megszentelte azt. Vallja, hogy „a

legistenibb léleknek is földiség az anyaga idelent és nem az a cél, hogy a földet lerázzuk. Testben maradunk e földi léten; arról van szó, hogy testiségünket a lélekig emeljük, földiségünket megszenteljük, anyagunkat a lélek szolgájává tegyük és mindezzel dicsérjük a test és lélek egybeszövésének isteni tervét, melyben az anyag nem megsemmisülésre, hanem szolgálatra van rendelve s a lélek diadalma nem az, hogy anyagát elnyomorítsa, hanem az, hogy diadalmas szépségben lélektől átjárva, átszellemesítve fogja be az Úrnak édes és könnyű igájába”.

Így fejlődik ki a katolikus lelki alkat, az a szent meggyőződés, hogy Krisztus velünk és mellettünk. Az ilyen *Krisztus színeibe öltözött lélek* nem fél a világtól, útvesztője nem labirintus számára, hiszen minden fűszálban az Istenség végnélküli szövetének egy fonálát fogja. Prohászka idealizmusa nem utópia. Előtte Krisztus példája lebegett, ki „úgy élte elénk, elibénk a lélek főséges mintaéletét, hogy utánózni lehessen.” Ő megpróbálta, végigélte, jónak találta: ezért ajánlja.

6. Új világ küszöbén

Akik nem sokat várnak Prohászka idealizmusától, azok az előttünk kialakuló új embertípusra mutatnak és Keyserling sötét jövődöléseiből idézgetnek. – Az emberiség fejlődése valóban új utakra tért. A régi embertípus lejárt. A világháborúban mennydörögve süllyedt el egy régi világ s elszakadtak a tradíciók láncai. Előállt a tradíciómentes ember, a „sofőr-típus”, a gyorsaság és nyers erőszak embere, aki minden akadályt elhárít maga elől. Autóújtjai simák, de lelke is olyan lehengerelt és üres, mint az autó-sztrádák, melyek mellett nem áll kereszt. Autója, repülőgépe ledönti az országhatárokat nemcsak a térképen, hanem a lelkében is. Érdeklődési köre az egész világ. A légköri depresszióktól a világpolitika várható meglepetéseiig mindenről be tud számolni, ismeri az összes motortípusokat, fejében tartja a gyorsasági rekordokat, de a lelki világról, hol a srófok határa véget ér, nincs mondanivalója.

Ez a sofőr-típus Prohászkat aligha fogja magával vinni autótúráira. Ő az országutak benzinkútjainál és nem az élő vizek forrásainál fog megállani, a természetben más „jelzőtáblák” szerint igazodik és a metafizika iránt igazán nincs érzéke.

Valóban Prohászka nem ennek a világnak adventjét hirdette. A felhőzet, melyet a század elején szétozlatott, újra ott ül a láthatár szélén. A világtörténelem új fordulójában vagyunk, de semmi biztos alapvetést nem látunk. Az örült hajszában az ember már természetesnek találja akár az égitestek közt való légiforgalmat is, de mindent csak ideiglenesen készít, mert egy következő találmány úgyis hasznavehetetlenné teszi a jóformán még meg sem ismert eszközöket. A fejlődés pszichológiája, mely gyors tempót diktál, kikezdte a lélek alapépítményét is. Az emberekből kiveszett az érzék, a dolgokat *sub specie aeterni* nézni. E születő világ homlokán az elmúlás szomorúsága reszket. Kikapcsolják az életet az örökkévalóság mértékéből és évezredekre épített, korok egységét összefogó kódókok helyett külön sátrat ver mindenki magának. Újra kultúra előtt időket élünk. Ma még a tapogatódzás stádiumában vagyunk; még hangosabb a múlt tagadása, mint a pozitívumok hirdetése, több körülöttünk a rom, mint az épülő falak.

Azonban a világ akármennyire is akar új lenni, az új világ csak a régiből sarjad. Az új a régít semmibe nem veheti, új alapokat nem vethet: valamit meg kell tartania a régiből, ami átsegíti a válságon. Ezt az *oltóágot* a régiből kell vennie, s ez csak az lehet, ami nem avult el, hanem a mai világrengésben is biztosan halad örök célkitűzése szerint: a szent kereszténység, a *katolikus Egyház*. – Sötétség van előttünk. „Ha szenvedés a sorsunk, akkor a Jézussal való bensőséges lélekközösség jobban kell, mint valaha. Csak akkor hull a lélekre a világosság és vigasztalás, ha a szenvedő Megváltóval egyesül, *ha Krisztus kezén vezetve hatol át a szenvedés éjszakáján* az isteni akarat megismerése és elfogadása felé. Akkor világos és meleg lesz a lélekben, akkor

istenszeretetet tolul fájdalomtól merev szívünkbe, mint jeges erdőbe a napsugár. Emberi kéz le nem választhatná az erdőségek kuszált gallyfonataira fagyott csillogó darát, de feljön a nap és minden lehull!” – Ezt a *Napot* Prohászka van hivatva felhozni, mert járását ő ismeri legjobban, és a modern emberrel senki sem tud úgy beszélni, mint ő.

Íme így kapcsolódik bele Prohászka az új ember lelki világába!

Ma még Krisztustól távolodóban van ez az első sikereitől megmámorosodott „vadember”. Pogánysága ordít könyveiben, újságjában, sportjában, művészetében, színházban és divatban, szóval mindenütt, ahol lelegevenebb a modern élet lüktetése. A hívő lélek bőven tapasztalhatja, hogy minden ellentmondás Egyházának szól; s fájdalommal, de nemes önérzettel ismerhet Egyházában a „nagy jel”-re, melynek mindnyájan ellenemondanak. Újra olyan idők járnak, mikor a vértanúság koronája int felénk s reményünk lehet a mindenszentek litániájának királyi névsorába fölvetetni.

Ennek a nekivadult világnak előcsatározói eljutottak az istentávol legsötétebb tartományaiba – de lehet, hogy ott fog felkelni először a diadalmas nap. Most még nem érzi hiányát az új ember. „Metafizikai éhségét” kielégítik papirosízű Krisztus-regények és néhány jó-rossz Krisztus-film, mit narancs-hámozás és bonbonfogyasztás közben néz végig. De egyszer majd a sofőr-embernek is beszárad az a gépolaja, mit nem tud pótolni az útmenti garázsból és el kell mennie az eredeti forráshoz. Belső rázások és katasztrófák fogják vele megértetni a szőlőtöke csodálatos metaforáját: Krisztus élő testének ízei vagyunk, „ha leszakítanak, elhalunk.” – A modern ember majd a lelkiszárazság földjén felfogja ezt a „kegyelemhullámot” és belátja, hogy a legfejlettebb technika kora sem nélkülözheti a Prohászka-féle cselekvő lelki életet. Mert „*metafizikai elmélyedés* nélkül az élet céltalan ébredés és keserű enyészet. Minden lapos és unott benne. Hiányzik belőle az igazi inspiráció és intuíció, a művészet lelke s az erény páthosza. Minden a földön kúszik, mindegy, ha virágok közt is, mégis csak a porban kúszik s földet eszik.”

7. Az örök stílus könyvei

Prohászka azzal a szándékkal jött közénk, hogy beszélni akar a modern emberrel. Megtanulta nyelvét, elleste kedvenc szavajárását, megismerte szociális és lelki problémáit, vágyait, ösztöneit, kultúráját, s mindezzel átszötte írásait. A modern élet megnyilvánulásai gazdag változatban vannak könyveibe zárva, mint az óvilág szúnyogfajtái a borostyánba. E lapok finoman csiszolt tükrök, melyekben a modern ember arcának hű képét láthatja. A sok karikatúra után, mit írói adnak kezébe, ez az őszinteség imponál neki. Az igazság előtte is tekintély, ezért még arcának szeplőit és ráncait is megbocsátja. De kérdés, hogy ami imponál a mai embernek, ugyanaz eljuttatja-e e könyveket a következő generációk kezébe?

Sokan féltik Prohászkat az időtől: Prohászka annyira modern – mondják – annyira telítve van aktuális kultúrvonatkozásokkal, hogy a harmadik-negyedik generáció már meg sem érti és magyarázó jegyzeteket keres, mintha Dantét olvasná. – Van ebben a vádban valami igaz. Prohászka témái valóban a lelki élet aktuális prognózisából nőnek ki, mindig az élet ütőerén tartja kezét és bő kézzel szórja az „ólmot” az aranyba. De ha valakinek aggodalmai ebből a forrásból táplálkoznak, akkor még hozzátehetjük, hogy nemcsak ezek és nem is annyira ezek lesznek a homályos pontok, hanem a nekünk nagyon is világos és sokatmondó középkori, ókori és egyéb történelmi vonatkozások, képek, reflexiók. A jövő embere történelem-izszonyban szenved. (Gondoljunk arra, hogy már most is milyen keveset mond *a gyökértelen* amerikaiak a középkor). Prohászka hivatkozik a rádióra, a „strandok vaskos flörtjeire”, a kenyérgkérdés mai problémáira, de ezek előbb lesznek „régiségek”, mint az ő szavai. Ez azonban nem jelenti művei avulását, mert az aranyöntvényt nem az ólomért és a borostyánt nem a beleszorult szúnyogért becsüljük. Hiszen a Szentírás, de a többiek is: Homeros, Dante, Pázmány „szöges” írásai,

Széchenyi „piramisai” mind őriznek ilyen „szúnyogokat” és mégis élő könyvek: mert *szellemük* halhatatlan. Könyvet csak géniusz tehet halhatatlanná. – De nem jelentenek nyers terhet ezek az „elavult” adatok sem. Sőt éppen a klasszikus művek teszik ismertté és tudatossá adataikkal a kultúrfejlődés fázisait. A história ezekben él, nem a szakkönyvekben. S egyben ezek az adatok karakterizálják a gondolkozásmódot és stílust, mely a korhoz és a műveltséghez illik és az élő emberek szájába való. Ezek az adatok egy kultúra szimbólumai, melyektől a koronkint ismétlődő örök nagy gondolatok az élet színét kapják. De ha valakit nem érdekelnek, még nem ok, hogy az egész Prohászkat félretegye, mert ezzel a „lim-lommal” együtt még nem dobált ki mindent a „nagy halász” hálójából. – Ott van még a „nagy hal”, a prohászka művek alapvető tartalma: *a keresztény világnézet és a kultúra összeegyeztetése, a lelki élet mindent fölülmúló szépségének nagyrabecsülése*. És ez nem avul el soha. Prohászkat félretenni annyit jelentene, hogy a lelkivilág iránt való érdeklődés kihalt belőlünk. Sorokat vagy szavakat lehet zárójelbe tenni: szellemet nem.

De itt valaki Ibsenre mulat, aki ugyancsak a lelkivilág költője, messze sincs tőlünk (emberei apáinkkal egykorúak), s ez az Ibsen halála után két évtizeddel már a „félmúlt” homályából lép a centenáriumi ünneplő közönsége elé, hogy az ünnepi előadások olcsón szerzett koszorúit gyűjtse sírjára. – Igen, Ibsen vizei megrekedtek a XIX. század határán! Ezen a zsilipen áttörni nem tudtak s ma már csak beledobott kövek karikái türemlenek tükrén. Bennünket már nem üdit, mert Ibsen elfelejtette problémáit a *Változatlanra* beállítani és ebben a szellemben megoldani.

Ibsen a problémák gyökerét nem látja – nem is tud tanácsot adni. A kérdések ott felhöznek homlokán és tehetetlenül ostromolják a titokzatosságot, de az sötét és hajthatatlan marad, mint a norvég part sziklái, melyekről vékony erekre szakadozva folyik vissza a fjordok sós vize. Ibsen darabjai mind „esti szürkületben” végződnek, hősei hontalanok és magukra maradt emberek. S ezzel a szomorú csapattal indult Ibsen a ködös északról az emberiség naposabb tájai felé, de mire oda ért, eltűntek katonái, mint a hajnali kakasszóra a kísértetek. Ibsen problémákat akart közénk dobni, de problémáiról kitűnt, hogy félreértések. Azt hitte, hogy új kérdések gyötrik, pedig már a gyermek is tudta a feleletet a bibliából. Ibsen csak magából és a korából merített: ne állítsuk szembe Prohászkaival!

Az a bázis, ahonnan Prohászka gondolatai kirajzanak, 2000 év alatt bebizonyította, hogy nem hódol a korszellem szeszélyeinek, pedig sok vihar tombolt körülötte: „Erőszakos ázsiai, afrikai és európai típusok rácsaptak, elragadták a *könyvet* s fosztották, tépték, szaggatták. A gnózis fogta s hozzáadott más, állítólag mélyebb bölcsességű lapokat; a manicheus fogta s leöntötte tintával; Pelágus fogta, egybekötötte Platóval s ráírta „klasszikusok.” Jöttek koronás fejek buzogánnyal, jöttek sisakos alakok hosszú bárdal, rácsaptak a könyvre, hogy csak porzott; piszkálták, szurkálták bárdjukkal. Végre jöttek kritikusok, a kritika élesre fent töreivel, s kibökdöstek mondatokat, szavakat, felforgatták a sor- s a szórendet s csináltak belőle egy új könyvet. Szegény könyv, mi lesz veled? Nincs annyi betű benned, ahány részre tépnek szét téged! S nemcsak téged, de azt az Ecclesiát is s kulcsait, kardját, ruháját, székét, szirtjét; azt mind szétszedik. Rávetik magukat csúf szörnyek, agyaras, karmos, patás hatalmak s tépik, szaggatják; medvenépek, barbár esetlenséggel és kegyellenséggel kullognak s morognak körülötte; sima, mérges kígyók sziszegnek és szíják méregfogaikat raja. Óriások közelednek s sziklákat hengergetnek, köveket dobálnak feléje! Kegyetlen, sötét emberek, örületes, de elszánt fanatizmussal támadnak neki, szétszedik oltárait, fölbújtatják híveit, kulcsait eldobják, kardja ellen kardot húznak s kihirdetik: csinálunk új világot. – S mit lesz az az Egyház? Első gondja a könyv; azt őrzik, azt védi féltékenyen; a szétszaggatott s szétszórt lapokat összeszedi, a foszlányokat egyberagasztja, a könyv elnyűtt kötését kijavítja; a hozzáadott részekről megtisztítja, Platótól különválasztja; a kibővített sorokat s mondatokat visszahelyezi; a foltokat kiradírozza; a ráöntött tintát kimossa s a könyv az ő ölében a kedves, régi könyv! Nem a filozófiának a terméke, nem a zsidó népszellemnek, vagy az augusztusi korszellemnek megnyilatkozása, hanem az *Úr szava!* (Ö. M. V. k.: Diadalmas világnézet, 209. l.).

Ez a történelem tanúsága. Prohászka pedig beleveti a „könyvet” a modern szellem tűztengerébe s tisztán, épen, diadalmasan mutatja föl: korom nem fogta, tűz nem perzselte. Prohászka könyveiből az evangéliumi szellem örök szépsége és ifjúsága imponáló módon szól hozzánk. Ez a diadalmas szellem átárad az ő szavaira is, ott ég bennük pünkösdi tüze, megszenteli géniuszát és nem engedi, hogy e lapok megsárguljanak: metafizikája a változó irodalmi ízléseken túl a *lélek örök ízlését* elégíti ki.

8. A nemzetnevelő

Prohászka nemcsak az Isten országáról és a lélek értékéről parabolázó Úr Jézus nyomain járt. Szerette és hirdette az egész evangéliumot. Elbűvölte lelkét az 5000 ember éhségét csillapító Úr Jézus kenyérosztogató gesztusa. Megérezte ennek a gesztusnak fölséges erejét: és szétnézett maga körül. – Látja ő is az éhezők millióit, akik nem tudják befogadni az élet igéit, mert gyomruk követelődző hangja elnémítja lelkük magasabb aspirációit. Ezek a proletariátus holt vizei, az a posvány, mely fölött a szociáldemokrácia „cölöpépítményei” épülnek, hogy némi „ingyen kenyér” fejében, melyen az Úr áldása nincs, a nyomor fanatizált rohamcsapatai fenyegezzék a társadalom békéjét.

Aki kenyeret ad, azt a tömeg királlyá teszi és szolgál neki. Azonban a szociáldemokrácia rikító jelszavai és rosszul leplezett álhumanizmusa mögött Prohászka jól látja, hogy ezek kinek a katonái. Azért kétszeres veszteség minden tag, mit ez a modern eretnokség leszakít az Egyház testéről. Prohászka szeme nem a cölöpépítmény fenyegetődző kapitányain, hanem a posványon akad meg, melyet az emberek elkerülnek ahelyett, hogy lecsapolnák és feleslegessé tennék a veszedelmes fellegvárat. Ezért odamutat a proletariátus felé és bátran hirdeti: *Nemcsak Isten igéjével él az ember, hanem kenyérral is!* – Nem alamizsnát kér számukra, hanem igazi humanizmust: *helyet az asztalnál*; és sürgeti a szegények Krisztus szellemében való megsegítését. A lázongó tömeg szitkozódásainál sokkal jobban hallja szívében az irgalmasság krisztusi indítékait, sőt magának Krisztusnak hangja szólongatja a nyomor felől: „Eszméljetek, tárjátok ki karjaitokat, siessetek a nyomor felé. Nem ismeritek hangomat? Én éhezem, én szomjazom, én fekszem elhagyottan, én zokogok a szegénység zugaiban. Én nyújtom felétek könyörgésre kulcsolt kezeimet, az én könnyem pereg a nyomornak szennyes köntösén, az én idegeim reszketnek a bekötetlen sebek sajgásaiban. Nem ismertek rám? Az én keresztem van a vállakon, az én gyötrelmem a szívek mélyén; a szenvedők, az elhagyottak szent egységében ők mind Krisztusok, és én vagyok mindenik. Én esedezem, én hívlak, én várom az irgalmat, én, ki a bűntől visszavásároltalak benneteket. Értitek-e már, hogy az irgalmasság *nem ajándékosztás, hanem elodázhatalan szent kötelesség?*”

Ez a legidőszerűbb erénygyakorlat. Prohászka itt is vátesz. A társadalom alapjainak rianásait messzebb tudta kísérni, mint kora. Szociális tervei annyira az evangéliumi szellem következetes, megalkuvást nem engedő megvalósítását sürgetik, hogy az első pillanatra inkább megdöbentettek, mint megindítottak. Az idő azonban igazolta Prohászkát: a fejlődés, ha kelleetlenül is, az ő útjain indul. Prohászka szocializmusa a társadalmi berendezkedés evangéliumi szellemben való átalakításában méltán kér szót magának. Itt is az övé a jövő. „Sokunknak még ma is szokatlan ennek a tiszta evangéliumi szózatnak nem egy hangja. De a jövő nemzedék alighanem éppen ezekben a dolgozatokban (Kultúra és Terror) fogja megbámulni és tisztelő elismerésével elhalmozni Prohászka sasszellemének korát messze megelőző nemes szárnyalását.” (Összegyűjtött Munkái, XI. Bev.)

Prohászka szociális programja hatalmas apológia a kereszténység időszerűsége mellett, mert nemcsak békés megoldást ajánl s tesz lehetővé, hanem új és vonzó oldalról igazolja, hogy „nem lehet embertelen, rideg, idegen és lejárt az a szellem, mely ellentmondás nélkül meg tud felelni az ember összes igényeinek.”

*

Prohászkanak küldetése volt nemcsak a lélekhez, hanem a *magyar lélekhez* is. Nemcsak a modern életet állítja bele a diadalmas világnézet távlataiba, hanem a magyar századokat is és átvilágítja sugaraival a magyar problémákat is. Itt is „mint a magasságok szálldosó madara, az ormok széljárásainak nagy ütőerein keresi az utakat, melyek legbiztosabban vezetnek Isten felé.” Prohászka ezért is drága kincsünk. Rámutat a magyar lelkeség alapjára: „A népekbe bele van oltva a keresztény vallás, s ez előbb volt ideáljuk, mint a nemzeti eszme”. „Ami ezt a nemzetet naggyá tette, nem 1000 éves, hanem 900 éves”. A magyar történelem a nemzetfenntartó kereszténység diadalútja: „Ami nagy és főséges vonás van a magyar nép életén, az a keresztény gondolat átverődése”. E főséges világnézet hősei közül emeli ki a magyarság eszményképeit. Prohászka sorra rámutogat e tornyokra: az árpádházi szentek, a Hunyadiak, Pázmányok, Zrínyiek, Rákócziak és Széchenyiek fejedelmi csoportjára. Ezekben a nevekben benne van a magyar történelem, és mégis vannak, akik a fehér lóról álmodoznak: „Történelmet hamisít és képtelenségekben utazik, aki a Hadúr oltáraival akar bennünket lelkesíteni; itt állnak Krisztus oltárai s örök lámpák égnek előttük”.

Ezt a megszentelt magyarságot edzi bele a magyar ifjúság lelkébe. Örömmel látja küzdeni a tornateretek porondján: „Hőseinknek, szentjeinknek, pátriárkáinknak haló pora dobban meg lépteik alatt”. Jób könyvét idézi rájuk: *Csontjai rézcsövek, porcogója, mint a vaslemezek*. Örül feszülő izmaiknak, de aztán figyelmezteti, hogy nem a karban, hanem a vérben van a hősök ereje: „A vérbe kell nekünk erőt, erényt, hősiességet keresnünk, ebbe a vérbe lelket lehelünk, az ilyen vérből élő, lélekből sugallt nemzedék igazán a hősök nemzedéke, amely eszményekért él, harcoktól nem fél s bizton győzelmet arat. Az ilyen ifjúság a nemzet koszorúja s koronája, az ilyen ifjúság a nemzetnek harcokat vívó, győzelmet arató ereje lesz.”

*

Prohászka egészen nekünk élt. Ősi magyar és aktuálisan magyar problémák krisztusi megoldását kereste, mert a *szebb katolikus jövőtől a szebb magyar jövőt* várta. Műveiben itthon találja magát a magyar. Szavait mindig hozzánk intézi s gondolatszótteseinek színét a magyar föld adja. Tájképeiben a Pilis-Gerecse kúpjai emelkednek, sétáin a mi bükk- és tölgyerdőink lombja zúg, a mi Velencei-tavunk nádja susog és a harsogó Duna hídján zörömböl a vonat. Prohászka a mi „koszorúnk és koronánk”. Alakja odakívánkozik a legnagyobb magyar nemzetnevelők közé. Gazdag egyénisége minden tekintetben megfelel erre.

Prohászka *iránytű*, mely akármilyen sűrű a köd, akármilyen vihar tombol körülöttünk, biztosan mutat a csendes vizek felé; *orvos*, ki biztos szemmel állapítja meg a diagnózist és írja elő a gyógyulás módját; *vátesz*, ki messzi lehetőségekkel számolt, mikor napi problémáinkban adott tanácsot; jóságos *atya*, ki nem osztja gyermekeit pártokra, hanem mindegyiknek sorsát szívéen viseli; *alkotó génius*, ki eszméit megvalósította: odaállított nemzete elé egy diadalmas életet az utánaélés gazdag lehetőségeivel.

Ez a típus hiányzott nemzetnevelőink közül. Mi nem fordíthatunk nemzetünk sorsán, mint Pázmány; nem ébreszthetjük a nemzeti önérzetet világraszóló tettekkel, mint Zrínyi; nem alkothatjuk meg a magyar fajiség és az európai kultúra nagy szintézisét, mint Széchenyi. Ezek tornyok, melyekre fel kell néznünk, de Prohászka hozzánk közel álló édes valóság. Nem nyom le szellemével, nem azt mondja: úgy írjatok és beszéljétek, mint én, hanem azt, hogy: *tanuljatok meg élni, evangéliumi életet élni, higgyétek el, hogy lehet, én megpróbáltam!*

Ma az a mi emberünk, aki a lélek tüzet osztogatja. Hűlő világban élünk. „Forró, istenjárta emberlélek” után nézünk, aki ne engedje lelkünk eltechnizálódni, hanem lássa meg magasabb

igényeit. Jöjjön, illessen és indítsa meg a kősziklaszívek rejtve várakozó vizét, tegyen minden emberi szívet *élő vizek forrásává!*

Ez a megsóhajtott ember a mi Prohászánk. Engedjük őt szívünkhöz! Ott vannak művei, nekünk írta: vegyük, olvassuk és – *éljük!*